

Lovitura de stat din Georgia (1991-1992)

Istorie și context

Anton Vatcharadze

Institutul pentru Dezvoltarea
Libertății de Informare,
Tbilisi, Georgia

Lovitura de stat georgiană, cunoscută și sub numele de Războiul din Tbilisi sau Puciul din 1991-1992, a fost un eveniment important în contextul Războiului Civil din Georgia. Aceasta continuă să suscite atenția istoricilor georgieni și a publicului, întrucât în istoriografia georgiană nu există o cercetare fundamentală detașată a acestei probleme. Sursele se bazează, în mare parte, pe rapoartele unor istorici, politicieni, politologi, jurnaliști și martori oculari, care prezintă o imagine fragmentată a ceea ce s-a întâmplat în capitala Georgiei în anii 1991-1992. Conflictul s-a desfășurat în cartierul central din Tbilisi, în mare parte pe strada centrală, bulevardul Rustaveli, și poate fi considerat un eveniment important nu doar pentru dezvoltarea ulterioară a Georgiei, ci și din punct de vedere geostrategic, în contextul împărțirii sferelor de influență între Rusia și Occident.

Interpretarea generală oglindește evenimentul drept o lovitură de stat, realizată prin intervenția militară. Interpretările alternative afirmă că confruntarea și conflictul armat au evoluat ca urmare a abaterii guvernului de la parcursul democratic de dezvoltare și a încercărilor sale de a institui o conducere autoritară. Părțile implicate cad de acord asupra unui aspect: evenimentul din 1991-1992 nu a fost unul eminent intern, ci o confruntare ruso-georgiană; serviciile secrete ruse au reușit să semene haosul în țară.

Rusia se aștepta să primească recunoașterea internațională ca garant al păcii și stabilității în regiune și a acordat țărilor postsovietice care și-au recâștigat independența statutul de „străinătate apropiată”, subliniind că statele independente ar trebui să mențină proximitatea și legăturile strânse cu Rusia (Toal, 2016). În situația în care republicile nu au urmat calea dictată de Rusia s-a folosit tactica „dezbină și stăpânește”, prin intensificarea conflictelor etnice. În cazul Georgiei, Rusia a folosit două pârgii simultan: Republica Autonomă Abhazia și Regiunea Autonomă Osetia de Sud.

O serie de factori suplimentari au avut un rol semnificativ în izbucnirea conflictului: imaturitatea elitei politice a țării; agenții de influență rusă (KGB-ul însuși); nomenclatura sovietică și foștii oficiali de rang înalt din țară, precum și problemele sociale și economice, care au apărut după prăbușirea URSS. Politica urmată de președintele țării, Zviad Gamsahurdia, a creat un teren fertil pentru ca separatiștii, susținuți de ruși, să escaladeze conflictele. Istoricul Stephen Jones notează (2013, p. 14): „În 1991, georgienii erau confuzi cu privire la ce fel de națiune își doreau – o comunitate tradițională, bazată pe concepții romantice despre solidaritatea etnică, armonie, familie și continuitate istorică sau o națiune eterogenă și «laică», gata să sprijine loialitatea teritorială internă și integrarea într-o Europă modernă pluralistă. Tensiunea dintre aceste două viziuni a stat la baza Războiului civil din Georgia din 1991”.

Precondițiile conflictului au atins punctul critic imediat după declararea independenței din 9 aprilie 1991. Evenimentul a fost precedat

de o criză politică gravă, care a durat aproximativ șase luni. La 31 martie, a avut loc un referendum, în care populația s-a exprimat cu privire la redobândirea independenței în baza Actului de independență din 26 mai 1918. Cu o prezență la vot de 90,3%, 98,9% din populație au răspuns afirmativ. Înainte de puciul sovietic din august 1991, în țară a început înființarea unei serii de instituții independente, printre care Garda Națională. Situația s-a tensionat concomitent cu puciul din august. Comitetul de Stat pentru Starea de Urgență l-a constrâns pe președintele Gamsahurdia să desființeze funcția de comandant al Gărzii Naționale. Gamsahurdia a cedat presiunilor și solicitărilor, a desființat poziția și a schimbat statutul Gărzii Naționale în cel de armată internă, subordonând-o Ministerului Afacerilor Interne. Comandantul Tengiz Kitovani a refuzat să îndeplinească ordinul lui Zviad Gamsahurdia, poziționându-și trupele loiale în apropierea orașului Tbilisi; Premierul Tengiz Sigua a demisionat. Fostul „hoț în lege”, aflat în opoziție cu Zviad Gamsahurdia, Jaba Ioseliani, a fost eliberat din închisoare, iar ulterior a fondat grupul armat paramilitar „Mkhedrioni” (*Cavalerii* n.tr.). Sus-numitele entități s-au unificat și au reprezentat forțele de opoziție față de președintele ales, în contextul loviturii de stat.

Haosul și incertitudinea dominau țara. Părțile beligerante s-au acuzat reciproc că sunt agenți ruși și că acționează în interesele Rusiei (Chikovani *et al.*, 2022: 123). Chiar și astăzi, după mulți ani, este imposibil să cunoaștem „adevărul” istoric și să găsim răspunsuri clare la toate întrebările cu privire la această perioadă.

Acordurile de la Belaveja, din 8 decembrie 1991, au atestat faptul că Uniunea Sovietică a încetat efectiv să existe și au proclamat în locul ei Comunitatea Statelor Independente (CSI). La 21 decembrie 1991, în Kazahstan a avut loc primul summit al celor 11 state membre CSI, fiind semnat Protocolul de la Almatî. În acel moment, Georgia a hotărât că nu se va alătura organizației, poziție care se opunea obiectivului Rusiei de a păstra Uniunea Sovietică într-o nouă formă. Astfel, tensiunea și neliniștea în Georgia au atins apogeul.

După mai multe negocieri eșuate, pe 22 decembrie 1991, a izbucnit un conflict armat între guvern și opoziție, Tengiz Kitovani ocupând mai multe clădiri. Luptele au durat aproximativ 15 zile, soldându-se cu peste 100 de morți și aproximativ 700 de răniți. Conflictul armat s-a încheiat cu victoria rebelilor, care a condiționat plecarea președintelui Gamsahurdia din țară și preluarea puterii de către Consiliul Militar. Multe clădiri din centrul orașului, inclusiv clădirea Parlamentului și Gimnaziul Clasic din Tbilisi, au fost arse și distruse.

Răsturnarea violentă a președintelui Gamsahurdia a tensionat situația politică în toată Georgia și a dus la un conflict civil la scară largă. Consiliul Militar nu a reușit să restabilească ordinea în țară, și, în martie 1992, l-a invitat pe Eduard Șevardnadze (fostul ministru al Afacerilor Externe al Uniunii Sovietice) de la Moscova să scoată țara din criză profundă, prin experiența diplomatică și politică, precum și prin legăturile cu Rusia și Occidentul. În același timp, procesele ireversibile fuseseră deja puse în mișcare de forțele separatiste din Abhazia și Osetia de Sud.

1

Un „hoț în lege”, în statele postsovietice, este un criminal profesionist, care se bucură de o poziție de elită în cercurile crimei organizate și care deține autoritate asupra membrilor cu statut inferior. Este asemănător cu un șef al mafiei.

La 27 septembrie 1993, orașul Suhumi din Abhazia a căzut, iar separatiștii abhazi, susținuți de ruși, au realizat ultima cotitură radicală spre victorie. Cu trei zile înainte, Gamsahurdia, care se întorsese din exilul la Samegrelo (o regiune la granița cu Abhazia), a organizat o demonstrație, după care a intrat în Abhazia, dar s-a reîntors în Samegrelo la scurt timp. Susținătorii săi înarmați au obținut controlul asupra mai multor municipalități, inclusiv asupra portului de importanță strategică Poti, precum și a nodului feroviar Samtredia. În octombrie, Șevardnadze a cerut Moscovei asistență pentru a înăbuși insurecția susținătorilor lui Gamsahurdia. Trupele ruse au dat curs cererii. Susținătorii lui Gamsahurdia au fost în scurt timp neutralizați, deoarece nu aveau muniție grea, pierzându-și capacitatea de a continua lupta. După aceea, Gamsahurdia s-a refugiat în satul îndepărtat Samegrelo, împreună cu câțiva susținători de-ai săi. La 31 decembrie 1993, Zviad Gamsahurdia a murit.²

Toate acestea au dus la reorientarea politicii externe a Georgiei în direcția prorusă. În octombrie 1993, Șevardnadze a semnat aderarea Georgiei la Comunitatea Statelor Independente, patronată de Rusia, iar în anul următor țara s-a alăturat Tratatului de Securitate Colectivă.

Lovitura de stat georgiană și războiul civil care a urmat au fost înrădăcinate în memoria colectivă într-un plan negativ, fapt care a intensificat impactul traumatizant al acestui eveniment. Iată de ce, chiar și după 30 de ani, acesta reapare pe scena prezentului și este rețrăit de parcă s-ar fi întâmplat ieri (Chikovani *et al.*, 2022: 123).

Prin urmare, predarea acestui eveniment și a consecințelor sale reprezintă o componentă foarte importantă a înțelegerii trecutului, care poate ajuta oamenii să-și asume responsabilitatea individuală pentru țară și societate în viitor. Desigur, probarea adevărului istoric și restabilirea dreptății sunt, de asemenea, importante. Noua generație trebuie să înțeleagă clar ce s-a întâmplat pentru a-și asuma responsabilitatea pentru trecutul și prezentul istoric. Altfel, va fi dificil să construim o societate bazată pe adevăr și dreptate.

Predarea acelor evenimente este o adevărată provocare, mai ales într-o școală publică, din cauza lipsei unei viziuni comune a cercetătorilor, din care s-ar forma o imagine obiectivă, neatinsă de influența politicului și a propagandei. Lucrurile sunt complicate și de factologia incompletă și episodică din programa școlară și manualele de istorie. Există doar o prezentare cronologică a acestei probleme, atât în curriculum, cât și în manuale, ceea ce provoacă îndoieli și neînțelegeri în rândul anumitor istorici și cercetători.³ Au trecut aproape 32 de ani de la începutul războiului civil și este timpul ca publicul și tinerii interesați de istoria contemporană să cunoască motivele reale și consecințele acestui conflict.

Lovitura de stat georgiană poate fi un subiect sensibil și traumatizant pentru elevi, mai ales dacă familiile lor au fost direct afectate. Profesorii trebuie să abordeze subiectul cu empatie și să fie pregătiți să ofere sprijin elevilor cărora subiectul le-ar putea provoca un disconfort emoțional. Conflictul este un eveniment recent; ar putea exista

2 Convingerea răspândită este că sinuciderea e cauza cea mai probabilă a morții sale, deși un segment al populației crede că acesta a fost ucis. Problema este investigată din 2004 de către Comisia de Stat și Procuratură, instituite prin decretul președintelui Georgiei. Cu toate acestea, rezultatele anchetei nu au fost încă publicate.

3 Trebuie remarcat faptul că în noile manuale de istorie și educație civică au început să fie incluse conflictele anilor '90 și încercările de rezolvare a acestora.

tensiuni actuale sau probleme nerezolvate. Profesorii trebuie să țină seama de aceste sensibilități și să ofere un spațiu sigur pentru discuții, respectând, în același timp, diversitatea de opinii. Identificarea modalităților adecvate de a insera subiectul fără a supraîncărca curriculumul necesită o planificare atentă și o colaborare între profesori și autorii de materiale didactice și manuale școlare. Accesul la resurse veridice și imparțiale poate fi limitat. Profesorii trebuie să se asigure că dispun de resurse corecte și actualizate, pentru a prezenta o înțelegere cuprinzătoare a evenimentelor.

Adaptarea conținutului la particularitățile de vârstă a elevilor este esențială. Elevii mai mici pot întâmpina probleme în perceperea complexității geopolitice, așa că profesorii trebuie să adapteze materialul la vârsta, maturitatea și nivelul de înțelegere ale elevului. De exemplu, să prezinte imaginea centrului orașului, bulevardul Rustaveli, înainte și după conflictul armat, pentru ca elevii să recunoască clădirile distruse din fotografii.

Pe lângă materialul științific, proiectul „Nașterea Georgiei”⁴, demarat în 2022, care deja a realizat 150 de episoade, poate fi folosit ca sursă relevantă. Persoanele care au participat direct la formarea statului modern georgian își împărtășesc experiența în interviuri cuprinzătoare. Desigur, memoriile nu pot fi considerate surse empirice, deoarece interviuații prezintă propria perspectivă. Cu toate acestea, prin contrastarea mărturiilor, este posibilă dezvoltarea gândirii critice și obținerea informațiilor asupra evenimentelor prin prisma pluralității perspectivelor.

Bibliografie

Toal, G. (2016) *The Near Abroad: Putin, the West, and the Contest over Ukraine and the Caucasus* [Străinătatea apropiată: Putin, Occidentul și disputa asupra Ucrainei și Caucazului]. Oxford: Oxford University Press.

Chikovani, N., Kakitelashvili, K., Chkhaidze, I., Tsereteli, I. & Ephadze, K. (2022) *Georgia: Trauma and Triumph on the Way to Independence* [Georgia: traumă și triumf pe drumul către independență]. Tbilisi: Tbilisi State University Press.

Jones, S. (2013) *Georgia: A Political History since Independence, Part 1: The Best of Times, the Worst of Times: 1985–1995* [Georgia: o istorie politică de la independență, Partea 1: Cele mai bune vremuri, cele mai rele vremuri: 1985-1995]. London: Bloomsbury Publishing.

4

Vezi canalul de YouTube „Birth of Georgia” („Nașterea Georgiei”): <https://www.youtube.com/@dabadeba> (disponibil doar în limba georgiană), accesat la 14 februarie 2024.